

कठोपनिषत्

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं करवावहे ।

तेजस्वि नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहे ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

kāṭha - *имя собственное мудреца;*

√av I P. - защищать;

√bhuj (VII U. bhunakti/bhukte; p.p. bhukta) - Ā. есть, вкушать, наслаждаться; P. управлять, защищать;

vi√dviṣ II U. - враждовать;

१॥१

ॐ उशन् ह वै वाज्रश्रवसः सर्ववेदसं ददौ ।

तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस ॥ १ ॥

vājraśravasa, naciketas - *имена собств.;*

uśant (p.p. act om √vaś) - желающий;

vedas n - имущество;

तँ ह कुमारँ सन्तं दक्षिणासु

नीयमानासु श्रद्धाविवेश सोऽमन्यत ॥ २ ॥

dakṣiṇā f - награда (жрецам за жертвоприношение);

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदोहा निरिन्द्रियाः ।

अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥ ३ ॥

jagdha - p.p. om √ad;

doha m - молоко; доение;

nirindriya - без органов чувств, бессильный, бесплодный;

स होवाच पितरं तत कस्मै मां दास्यसीति ।

द्वितीयं तृतीयं तँ होवाच मृत्यवे त्वा ददामीति ॥ ४ ॥

tata m - отец ved;

बहूनामेमि प्रथमो बहूनामेमि मध्यमः ।

किँ स्विद्यमस्य कर्तव्यं यन्मयाऽद्य करिष्यति ॥ ५ ॥

svīd ij. - что это?

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथाऽपरे ।

सस्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥

apara - недалекий, близкий; следующий, очередной, будущий;

sasya n - посев, всходы, зерно;

ā√jan IV Ā.- рождаться, возникать;

वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहान् ।

तस्यैताँ शान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥

vaiśvānara m - принадлежащий всем людям (*эпитет Агни*);

vaivasvata m - сын Вивасвата, patron. Яма, бог смерти;

आशाप्रतीक्षे संगतँ सूनृतां चेष्टापूर्ते पुत्रपशूँश्च सर्वान् ।

एतद्वृङ्क्ते पुरुषस्याल्पमेधसो यस्यानश्नन्वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

āśā *f* - желание, надежда;
pratikṣā *f* - ожидание;
sūnṛtā *f* - радость;
pūrta - наполненный; *n* - вознаграждение, заслуга;
varj (I P. varjati, VII U. vṛnakti/vṛnakte) - отворачивать, отклонять, отбрасывать;
medhas - разумный, осмысленный;
√as (IX P. aśnāti) - есть, кушать;

तिस्रो रात्रीर्यदवात्सीगृहे मेऽनश्नन् ब्रह्मन्नतिथिर्नमस्यः ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु तस्मात्प्रति त्रीन्वरान्वृणीष्व ॥ ९ ॥

शान्तसंकल्पः सुमना यथा स्याद्वीतमन्युर्गौतमो माऽभि मृत्यो ।

त्वत्प्रसृष्टं माऽभिवदेत्प्रतीत एतत् त्रयाणां प्रथमं वरं वृणे ॥ १० ॥

samkalpa *m* - решение, воля, желание, требование; мысли;
sumanas - радостный, веселый, довольный;
manu *m* - гнев, горе, печаль;
gautama - имя собств.;
pra√sarj VI U. - отпускать;
abhi√vad I P. - говорить, обращаться, приветствовать;
pratīta (p.p. om prati√i) - уверенный, энергичный, веселый, радостный;

यथा पुरस्ताद् भविता प्रतीत औद्दालकिरारुणिर्मत्प्रसृष्टः ।

सुखं रात्रीः शयिता वीतमन्युः त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात् प्रमुक्तम् ॥ ११ ॥

auddalaki āruṇi - patron., metron. Гаутамы;

स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति न तत्र त्वं न जरया विभेति ।

उभे तीर्त्वाऽशनायापिपासे शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥ १२ ॥

jarā *f* - старость;
aśanāyā *f* - голод;

स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येषि मृत्यो प्रब्रूहि त्वं श्रद्धधानाय मह्यम् ।

स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त एतद् द्वितीयेन वृणे वरेण ॥ १३ ॥

adhī (adhi√i) II U. - изучать; читать; знать, понимать, помнить;
√bhaj (I U. p.p. bhakta) - служить, почитать, любить; пользоваться, уделять, наделять, распределять;
предпочитать; вступать во владения, принимать;

प्र ते ब्रवीमि तदु मे निबोध स्वर्ग्यमग्निं नचिकेतः प्रजानन् ।

अनन्तलोकासिमथो प्रतिष्ठां विद्धि त्वमेतं निहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥

pra√jñā IX U. - познавать, узнавать;
pratiṣṭhā *f* - местопребывание, пристанище; основание;
ni√dhā (III U., p.p. nihita) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;
guhā *f* - укрытие, нора; сердце;

लोकादिमग्निं तमुवाच तस्मै या इष्टका यावतीर्वा यथा वा ।

स चापि तत्प्रत्यवदद्यथोक्तमथास्य मृत्युः पुनरेवाह तुष्टः ॥ १५ ॥

iṣṭakā *f* - кирпичи для строительства алтаря;
prati√vad I P. - повторять, отвечать;

तमब्रवीत् प्रीयमाणो महात्मा वरं तवेहाद्य ददामि भूयः ।

तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः सृङ्कां चेमामनेकरूपां गृहाण ॥ १६ ॥

srñkā f - цепь (?), гирлянда (?) значение слова неясно; у Шанкары два значения - цепь драгоценностей и путь действий, изобилующих плодами; ;

त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं त्रिकर्मकृत्तरति जन्ममृत्यू ।

ब्रह्मजज्ञं देवमीङ्गं विदित्वा निचाय्येमाँ शान्तिमत्यन्तमेति ॥ १७ ॥

nāciketa - священный огонь, названный именем Начикетаса;

√iṅ II Ā. - восхвалять, превозносить; умолять;

nicāyu ger. (om nicāyu - относиться с почтением; воспринимать, осознавать, постигать);

atyanta - достаточный, непрерывный, бесконечный, чрезмерный;

त्रिणाचिकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वाँश्चिनुते नाचिकेतम् ।

स मृत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥

√ci (V U. cinoti/cinute, p.p. cita) - собирать, искать;

puratas adv. - впереди, прежде; в присутствии к.-л. (+Gen.);

prañud caus. - двигать, перемещать;

एष तेऽग्निर्नाचिकेतः स्वर्ग्यो यमवृणीथा द्वितीयेन वरेण ।

एतमग्निं तवैव प्रवक्ष्यन्ति जनासः तृतीयं वरं नचिकेतो वृणीष्व ॥ १९ ॥

येयं प्रेते विचिकित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति चैके ।

एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वराणामेष वरस्तृतीयः ॥ २० ॥

pre (pra√i) II P. - возникать, выступать; уходить, умирать;

vicikitsā f - сомнение, неуверенность;

देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा न हि सुविज्ञेयमगुरेष धर्मः ।

अन्यं वरं नचिकेतो वृणीष्व मा मोपरोत्सीरति मा सृजैनम् ॥ २१ ॥

vi√cit des. - колебаться, сомневаться;

aṇu - маленький, тонкий;

dharmam - правило, закон, право; обязанность, долг; дхарма; добродетель; религия, вера; благочестие, праведность; нравственное достоинство, справедливость; положение, состояние; постановление; природа, сущность, характерная черта; nom. pr. Добродетель (божество);

ura√rudh VII U. - стеснять, давить, настаивать;

ati√srj VI P. - отпускать, разрешать уходить;

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल त्वं च मृत्यो यन्न सुज्ञेयमात्थ ।

वक्ता चास्य त्वादृगन्यो न लभ्यो नान्यो वरस्तुल्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥

āttha - 2 sg. pf. om ah;

vaktar - говорящий; m оратор, учитель;

tvādṛś - похожий на тебя;

शतायुषः पुत्रपौत्रान्वृणीष्व बहून्पशून्हस्तिहिरण्यमश्वान् ।

भूमेर्महदायतनं वृणीष्व स्वयं च जीव शरदो यावदिच्छसि ॥ २३ ॥

āyatana n - местопребывание, местность; надел (земли);

एतत्तुल्यं यदि मन्यसे वरं वृणीष्व वित्तं चिरजीविकां च ।

महाभूमौ नचिकेतस्त्वमेधि कामानां त्वा कामभाजं करोमि ॥ २४ ॥

vitta n - богатство, имущество, добро;

cirajīvikā f - долгая жизнь;

edhi 2 sg. imp om √as II P.;

-bhāj - участвующий, относящийся, наслаждающийся;

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान्कामाँश्छन्दतः प्रार्थयस्व ।

इमा रामाः सरथाः सतूर्या न हीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः ।

आभिर्मत्प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं माऽनुप्राक्षीः ॥ २५ ॥

chanda *m* - воля, желание;
rāmā *f* - красавица;
tūrya *n* - вид музыкального инструмента;
pratta p.p. *om* pradā;
pari√car *caus.* - окружать, сожительствовать;

श्वोभावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्सर्वेन्द्रियाणां जरयन्ति तेजः ।

अपि सर्वं जीवितमल्पमेव तवैव वाहास्तव नृत्यगीते ॥ २६ ॥

śvobhāva - śvas+abhāva;
√jar (I P. jarati, IV P. jīryati, IX P. jīṛāti, p.p. jīṛṇa) - стареть;
vāha *m* - повозка, лошадь;

न वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्राक्ष्म चेत्त्वा ।

जीविष्यामो यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वरणीयः स एव ॥ २७ ॥

√tarp (IV P. p.p. tīpta) - насыщаться, удовлетворяться, довольствоваться;

अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः क्रुधःस्थः प्रजानन् ।

अभिध्यायन्वर्णरतिप्रमोदानतिदीर्घे जीविते को रमेत ॥ २८ ॥

ku *f* - земля, страна;
gramoda *m* - радость, удовольствие;

यस्मिन्निदं विचिकित्सन्ति मृत्यो यत्साम्पराये महति ब्रूहि नस्तत् ।

योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यं तस्मान्नचिकेता वृणीते ॥ २९ ॥

sāmparāya *m* - переход (в потусторонний мир), будущая жизнь;
√guh (I U. gūhati/gūhate, p.p. gūḍha) - прятать, скрывать;

इति कठोपनिषदि प्रथमेऽध्याये प्रथमा वल्ली

vallī *f* - лиана, раздел (в упанишадах);

१ ॥ २

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पुरुषं सिनीतः ।

तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयतेऽर्थाच्च उ प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥

√si V U., IX U. - связывать;
śreyas - лучшее; *n* благо;
preyas - приятное, любимое;

श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतः तौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः ।

श्रेयो हि धीरोऽभि प्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योगक्षेमाद्वृणीते ॥ २ ॥

e (ā√i) II P. - идти, приходить;
samparī (sam-pari√i) II P. - обдумывать, размышлять;
vi√vic VII U. - разделять, различать;
abhi√var IX Ā. - предпочитать, выбирать;
yogakṣema *m* - благополучие и благосостояние, приобретение и обладание, сохранение
приобретенного; имущество;

स त्वं प्रियान्प्रियरूपान्श्च कामान् अभिध्यायन्नचिकेतोऽत्यसाक्षीः ।

नैतां सृङ्कां वित्तमयीमवाप्तो यस्यां मज्जन्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥

ati√sarj VI P. - отпустить; покидать, оставлять;
√majj I P. - погружать, опускать;

दूरमेते विपरीते विपूची अविद्या या च विद्येति ज्ञाता ।

विद्याभीप्सिनं नचिकेतसं मन्ये न त्वा कामा बहवोऽलोलुपन्त ॥ ४ ॥

viṣvañc - расходящийся во все стороны
abhīpsin - стремящийся к ч.-л., добивающийся ч.-л.;
√lup *int.* - приводить в замешательство, сбивать с толку, ставить в тупик, смущать;

अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वयं धीराः पण्डितमन्यमानाः ।

दन्द्रम्यमाणाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथान्धाः ॥ ५ ॥

paṇḍitaṃmanyamāna - воображающий себя ученым;
√dram I Ā. (*int.* dandramyate) - скитаться, странствовать, бродить;

न साम्परायः प्रतिभाति बालं प्रमाद्यन्तं वित्तमोहेन मूढम् ।

अयं लोको नास्ति पर इति मानी पुनः पुनर्वशमापद्यते मे ॥ ६ ॥

prati√bhā II P. - сиять, появляться, казаться; делаться очевидным;
mānin - думающий, считающий;
vaśa *m* - воля; желание; власть;

श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहवो यं न विद्युः ।

आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धा आश्चर्यो ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥

āścarya - чудный, чудесный, удивительный; *n* чудо, изумление, удивление

न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्यमानः ।

अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्ति अणीयान् ह्यतर्क्यमणुप्रमाणात् ॥ ८ ॥

avara - низкий, маленький;
√tark (X U.p.p. tarkita) - наблюдать, видеть; исследовать; обдумывать; считать, полагать;
ananya - одинаковый, единственный в своем роде;

नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ठ ।

यां त्वमापः सत्यधृतिर्बतासि त्वादृङ्नो भूयान्नचिकेतः प्रष्टा ॥ ९ ॥

tarka *m* - предположение, суждение, довод;
araneya - достижимый;
bata *ij.* - ох! ах! увы!

जानाम्यहं शेवधिरित्यनित्यं न ह्यध्रुवैः प्राप्यते हि ध्रुवं तत् ।

ततो मया नाचिकेतश्चितोऽग्निः अनित्यैर्द्रव्यैः प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥

śevadhi *m* - сокровищница; богатство;
dhruva - продолжительный, постоянный, твердый, прочный; определенный, известный;

कामस्याग्निं जगतः प्रतिष्ठां क्रतोरानन्त्यमभयस्य पारम् ।

स्तोममहदुरुगायं प्रतिष्ठां दृष्ट्वा धृत्या धीरो नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः ॥ ११ ॥

kratu *m* - сила, мощь, способность, разум, дело, жертвоприношение
ānantya *n* - бесконечность, вечность
pāra *m, n* - противоположный берег; конец, граница;
stoma *m* - гимн, хвалебная песня; восхваление;
urugāya - широко шагающий, далекий, широкий; *m* эпитет Вишну;

तं दुर्दर्शं गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्ठं पुराणम् ।

अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति ॥ १२ ॥

gahvara - глубокий, густой, плотный; *n* глубина, бездна; темнота; чаща, заросли;
adhyaṭma - принадлежащий самому себе; *n* высший дух, мировая душа; все, что относится к Атману;
adhigama *m* - достижение, находка;

एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य मर्त्यः प्रवृह्य धर्म्यमणुमेतमाप्य ।

स मोदते मोदनीयं हि लब्ध्वा विवृतं सद्म नचिकेतसं मन्ये ॥ १३ ॥

sampari√grah IX U. - принимать;
pra√varh VI U. - сдирать, срывать; отделять, отбирать, вырвать; разрушить;
sadman *m* - место сидения; дом, жилище, местопребывание;

अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात् ।

अन्यत्र भूताञ्च भव्याञ्च यत्तत्पश्यसि तद्वद ॥ १४ ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि च यद्वदन्ति ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ॥ १५ ॥

pada *m, n* - шаг, нога; слово, стихотворная строка; место, положение, состояние;
ā√mnā I P. - излагать, произносить; упоминать, ссылаться; утверждать;
saṅgraha *m* - получение, собрание; выдержка, краткое изложение;

एतद्ध्येवाक्षरं ब्रह्म एतद्ध्येवाक्षरं परम् ।

एतद्ध्येवाक्षरं ज्ञात्वा यो यदिच्छति तस्य तत् ॥ १६ ॥

एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालम्बनं परम् ।

एतदालम्बनं ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ १७ ॥

ālambana *n* - опора, основа;
√mahīya (*den. Ā.*) приобрести блаженство, быть счастливым, процветать, возвышаться;

न जायते म्रियते वा विपश्चिन् नायं कुतश्चिन्न बभूव कश्चित् ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १८ ॥

vīraścī - мудрый, проницательный, сведущий;

हन्ता चेन्मन्यते हन्तुं हतश्चेन्मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्माऽस्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।

तमक्रतुः पश्यति वीतशोको धातुप्रसादान्महिमानमात्मनः ॥ २० ॥

jantu *m* - существо;
ni√dhā (III U., p.p. nihita) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;
dhātu *m* - первичный элемент (*пять первоэлементов - эфир, воздух, огонь, земля, вода*), составная часть тела; орган чувств; металл, руда; слой, пласт;
ātman *m* - душа; собственное «я»; как местоимение — сам, себя, собственный; тело, ум; филос. атман, высший дух, мировая душа, сущность (высший жизненный принцип)

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वतः ।

कस्तं मदामदं देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २१ ॥

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।

महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ २२ ॥

vibhu - вездесущий, всемогущий; *m* господин, бог, всевышний, властелин, владыка, царь; эпитет Индры и др. богов;
avasthita - стоящий, находящийся; постоянный, надежный;

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन ।

यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः तस्यैष आत्मा विवृणुते तन्नू स्वाम् ॥ २३ ॥

pravasana *n* - речь, учение, священный текст;

medhā f - мудрость, ум, пронизательность, мысль;
vi√var V U. - открывать, показывать;
tanū f - тело, вид;

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासमाहितः ।

नाशान्तमानसो वाऽपि प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात् ॥ २४ ॥

vi√ram (I P., p.p. virata) - задерживать, останавливать, переставать, прекращать, отказываться от ч.-л.;
samāhita - сосредоточенный, собравшийся с мыслями;

यस्य ब्रह्म च क्षत्रं च उभे भवत ओदनः ।

मृत्युर्यस्योपसेचनं क इत्था वेद यत्र सः ॥ २५ ॥

urasescana - льющийся, n вливание; сок;
itthā adv. - так, очень весьма, именно, как раз;

इति काठकोपनिषदि प्रथमाध्याये द्वितीया वल्ली ॥

१ ॥ ३

ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके गुहां प्रविष्टौ परमे परार्धे ।

छायातपौ ब्रह्मविदो वदन्ति पञ्चाग्नयो ये च त्रिणाचिकेताः ॥ १ ॥

ṛta n - правда, истина; порядок; результат поступков;
sukṛta - хорошо сделанный: n добродетель, благочестие;
parārdha - находящийся на другой стороне; лучший, прекрасней чем (+Abl.);

यः सेतुरीजानानामक्षरं ब्रह्म यत् परम् ।

अभयं तितीर्षतां पारं नाचिकेत्तं शकेमहि ॥ २ ॥

setu m - мост;
pāra - переправляющий; m, n противоположный берег; конец, граница;

आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।

बुद्धिं तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥

sārathi m - возница;
pragraha m - поводья, узда, веревка; затмение;

इन्द्रियाणि ह्यानाहुर्विषयाँस्तेषु गोचरान् ।

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥

haya m - конь;
gocara m - пастбище; область, горизонт;
manīṣin - мудрый, разумный;

यस्त्वविज्ञानवान्भवत्ययुक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥ ५ ॥

vaśya - подвластный, покорный, послушный;

यस्तु विज्ञानवान्भवति युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ॥ ६ ॥

यस्त्वविज्ञानवान्भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।

न स तत्पदमाप्नोति संसारं चाधिगच्छति ॥ ७ ॥

manaska - разумный;

यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्कः सदा शुचिः ।

स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥ ८ ॥

विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्नरः ।

सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९ ॥

इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान्परः ॥ १० ॥

महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः ।

पुरुषान्न परं किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ११ ॥

vyakta (p.p. *om* √vyañj - проявлять) проявленный, определенный;
kaṣṭhā f - вершина, цель;

एष सर्वेषु भूतेषु गूढोऽऽत्मान् न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥

pra√kās I Ā., IV Ā. - сиять, светить; быть видимым, появляться;
agrya - первый, лучший; настойчивый, внимательный;
sūkṣma - тонкий, маленький;
sūkṣmadarśin - пронизательный, сообразительный;

यच्छेद्वाद्भानसी प्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञान आत्मनि ।

ज्ञानमात्मनि महति नियच्छेत्तद्यच्छेच्छान्त आत्मनि ॥ १३ ॥

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ।

क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्ग पथस्तत्कवयो वदन्ति ॥ १४ ॥

ni√budh I U. - выслушать, внять; узнавать;
kṣura m - нож, бритва;
dhārā f - острие;
niśita (p.p. *om* ni√śi) - острый;
duratyaya - труднопреодолимый, неодолимый;
patha m - путь, дорога;

अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं तथाऽरसं नित्यमगन्धवच्च यत् ।

अनाद्यनन्तं महतः परं ध्रुवं निचाय्य तन्मृत्युमुखात् प्रमुच्यते ॥ १५ ॥

avyaya - неувядаемый, вечный;

नाचिकेतमुपाख्यानां मृत्युप्रोक्तं सनातनम् ।

उक्त्वा श्रुत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६ ॥

sanātana - постоянный, вечный;
medhāvin - мудрый, разумный, пронизательный;

य इमं परमं गुह्यं श्रावयेद् ब्रह्मसंसदि ।

प्रयतः श्राद्धकाले वा तदानन्त्याय कल्पते ।

prayata - святой, чистый душой;
śrāddha n - жертвоприношение умершим, поминальная жертва ;
ānantya - бесконечный, вечный; n бесконечность, вечность;
√kalp (I Ā. kalpate, p.p. kṛpta) служить для ч.-л., годиться, достигать цели;

तदानन्त्याय कल्पत इति ॥ १७ ॥

इति काठकोपनिषदि प्रथमाध्याये तृतीया वल्ली ॥

२ ॥ १

पराञ्चि खानि व्यतृणत् स्वयम्भूस्तस्मात्पराङ्पश्यति नान्तरात्मन् ।

कश्चिद्धीरः प्रत्यगात्मानमैक्षदावृत्तचक्षुरमृतत्वमिच्छन् ॥ १ ॥

parāñc - направленный вдаль, вовне, прочь;
kha - дыра, отверстие; небо, воздушное пространство;
vi√tar (vi√tṛ) - пройти насквозь, пройти через ч.-л.; пересечь; даравть, дарить;
antarātman m - душа, сердце, разум;
pratyañc - западный, задний; отвернувшийся, обращенный лицом к к.-л. (+Acc.)

पराचः कामाननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति विततस्य पाशम् ।

अथ धीरा अमृतत्वं विदित्वा ध्रुवमध्रुवेष्विह न प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

anv√i P II. - следовать, достигать;
prārth (pra√arth) X Ā. - добиваться, желать, жаждать; требовать, просить о чем-либо (+Acc.);

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शाञ्च मैथुनान् ।

एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते । एतद्वै तत् ॥ ३ ॥

maithuna m - совокупление;
pari√śiṣ VII P. - откладывать; оставаться;

स्वप्नान्तं जागरितान्तं चोभौ येनानुपश्यति ।

महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ ४ ॥

jāgārīta n - бодрствование;

य इमं मध्वदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।

ईशानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै तत् ॥ ५ ॥

antikād adv. - поблизости, вблизи, рядом, в присутствии к.-л.;
vi√gup des. - избегать, прятаться, уклоняться от ч.-л.;

यः पूर्वं तपसो जातमद्भ्यः पूर्वमजायत ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तं यो भूतेभिर्व्यपश्यत । एतद्वै तत् ॥ ६ ॥

या प्राणेन संभवत्यदितिर्देवतामयी ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्व्यजायत । एतद्वै तत् ॥ ७ ॥

aditi f - Адити, имя собственное; свобода, безграничность, бесконечность;

अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव सुभृतो गर्भिणीभिः ।

दिवे दिव ईड्यो जागृवद्धिर्हविष्मद्धिर्मनुष्येभिरग्निः । एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

araṇi f - дощечка для добывания огня трением;
ni√dhā (III U., р.р. nihita) - снимать, класть, ставить, положить, сажать, хранить;
jātavedas m - огонь; эпитет Агни;
subhṛta - ухоженный, холеный;
garbhīṇī f - беременная женщина;
√īd (II Ā. īṭc) - хвалить;

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति ।

तं देवाः सर्वेऽर्पितास्तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ ९ ॥

√ar caus. - побуждать двигаться, направлять; пронизывать, пускать; помещать; давать, вручать;

atī (ati√i) II P. - опережать, проходить, преодолевать;
यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह ।

मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ॥ १० ॥

amutra - adv. - там (в ином мире, в другой жизни);
pānā adv. - различно; многообразно; отдельно;

मनसैवेदमाप्तव्यं नेह नानाऽस्ति किंचन ।

मृत्योः स मृत्युं गच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति ।

ईशानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै तत् ॥ १२ ॥

aṅguṣṭha m - большой палец; дюйм (ширина большого пальца);

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः ।

ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स उ श्वः । एतद्वै तत् ॥ १३ ॥

यथोदकं दुर्गे वृष्टं पर्वतेषु विधावति ।

एवं धर्मान् पृथक् पश्यंस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥

यथोदकं शुद्धे शुद्धमासिक्तं तादृगेव भवति ।

एवं मुनेर्विजानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥

ā√sic VI U. - вливать, наливать, наполнять;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये प्रथमा वल्ली ॥

२ ॥ २

पुरमेकादशद्वारमजस्यावक्रचेतसः ।

अनुष्ठाय न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते । एतद्वै तत् ॥ १ ॥

anu√ṣṭhā I U. - следовать; исполнять, совершать; управлять, руководить; стоять рядом;

हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्भोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।

नृषद्वरसदृतसद्भोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥ २ ॥

vasu m pl. - полубог (восемь полубогов, подвластных Индре);

vedī f - алтарь;

duroṇa n - дом, жилище;

vyoman n - небо, атмосфера;

go m - бык, f корова; речь; земля;

adri m - скала, гора, камень;

ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति ।

मध्ये वामनमासीनं विश्वे देवा उपासते ॥ ३ ॥

arāna m (om ara√ān - выдыхать) - "дыхание вниз" - один из пяти жизненных токов в организме;

vāmana m - карлик;

अस्य विस्रंसमानस्य शरीरस्थस्य देहिनः ।

देहाद्रिमुच्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते । एतद्वै तत् ॥ ४ ॥

vi√sraṃs I Ā. - распадаться, выпалать;

न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन ।

इतरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ५ ॥

हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनम् ।

यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ६ ॥

hanta - *ij*. ну! ладно! вот!

योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः ।

स्थाणुमन्येऽनुसंयन्ति यथाकर्म यथाश्रुतम् ॥ ७ ॥

sthāṇu - стойкий, непоколебимый, постоянный;
anusam√i II P. - идти;

य एष सुप्तेषु जागर्ति कामं कामं पुरुषो निर्माणाः ।

तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।

तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

nir√mā III Ā. - строить, создавать, творить;

अग्रियथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥ ९ ॥

pratirūpa - похожий, подобный, соответствующий; красивый;

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥ १० ॥

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्बाह्यदोषैः ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ॥ ११ ॥

bāhya - внешний, находящийся снаружи;

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ १२ ॥

vaśin - обладающий властью; *m* - владыка, повелитель;

नित्योऽनित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान् ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यं परमं सुखम् ।

कथं नु तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥ १४ ॥

nir√diś VI P. - указывать, показывать; определять, обозначать; считать, полагать, думать, сообщать;
vi√bhā II P. - блеснуть, появляться, становиться видимым; казаться;

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः ।

तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

tāraka *n* - звезда;

bhāsa *f* - свет, блеск;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये द्वितीया वल्ली ॥

२ ॥ ३

ऊर्ध्वमूलोऽवाक्शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।

तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।

तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ १ ॥

avāñc - направленный вниз, обращенный вниз; нижний;
aśvattha *m* - священная смоковница, баньян;

यदिदं किं च जगत्सर्वं प्राण एजति निःसृतम् ।

महद्भयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥

√ej I U. - двигаться, шевелиться;
ud√yam I P. - поднимать, трудиться над ч.-л., предпринимать усилия в ч.-л.

भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

भयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

इह चेदशकद्बोद्धुं प्राक्शरीरस्य विस्रसः ।

ततः सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥

prāñc - восточный, передний; *adv.* прежде, раньше;
visras *f* - распад, разрушение;

यथादर्शे तथात्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ।

यथाऽप्सु परीव ददृशे तथा गन्धर्वलोके छायातपयोरिव ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

ādarśa *m* - зеркало, отражение;

इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तमयौ च यत् ।

पृथगुत्पद्यमानानां मत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।

सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥

अव्यक्तात्तु परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव च ।

यं ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुरमृतत्वं च गच्छति ॥ ८ ॥

vyāpaka - проникающий;

न संदृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् ।

हृदा मनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ ९ ॥

saṁdṛś *f* - взгляд;
manīṣā *f* - рассуждение, мудрость; гимн, молитва;
abhi√kalp I Ā. - быть в соответствии с ч.-л.;

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।

बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमां गतिम् ॥ १० ॥

ava√sthā I U. - оставаться, останавливаться; находиться, быть;

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥

dhāraṇā *f* - неуклонное обращение мыслей на один предмет; удержание, сохранение;
pra√mad IV P. - отворачиваться, пренебрегать чем-либо (*Abl.*); быть невнимательным, небрежным;
prabhava *m* - происхождение, причина, начало;
aruaya *m* - конец, исчезновение;

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

upa√labh I Ā. - находить; достигать, получать назад; узнавать, удостоверяться; воспринимать;

अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवोपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥

sam√as V Ā. - достигать, добиваться;

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्येतावद्ध्यनुशासनम् ॥ १५ ॥

granthi m - узел;

anuśāsana n - учение; нравоучение; правило, предписание, наставление;

शतं चैका च हृदयस्य नाड्यस्तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका ।

तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

nāḍī f - сосуд, артерия;

abhiniḥ√sar I P. - выходить, вытекать;

viṣvañc - движущийся в разные стороны;

utkramaṇa n - выход;

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये संनिविष्टः ।

तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुञ्जादिवेषीकां धैर्येण ।

तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्याच्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥

aṅguṣṭha m - большой палец; дюйм (ширина большого пальца);

muñja m - осока, камыш;

iṣikā f - тростник; стебель или стержень травы (используется в качестве древка стрелы);

dhairya n - стойкость;

मृत्युप्रोक्तां नचिकेतोऽथ लब्ध्वा विद्यामेतां योगविधिं च कृत्स्नम् ।

ब्रह्मप्राप्तो विरजोऽभूद्विमृत्युरन्योऽप्येवं यो विदध्यात्ममेव ॥ १८ ॥

adhyātma - принадлежащий самому себе; n высший дух, мировая душа; все, что относится к Атману;

इति काठकोपनिषदि द्वितीयाध्याये तृतीया वल्ली ॥

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं करवावहै ।

तेजस्वि नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहै ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥